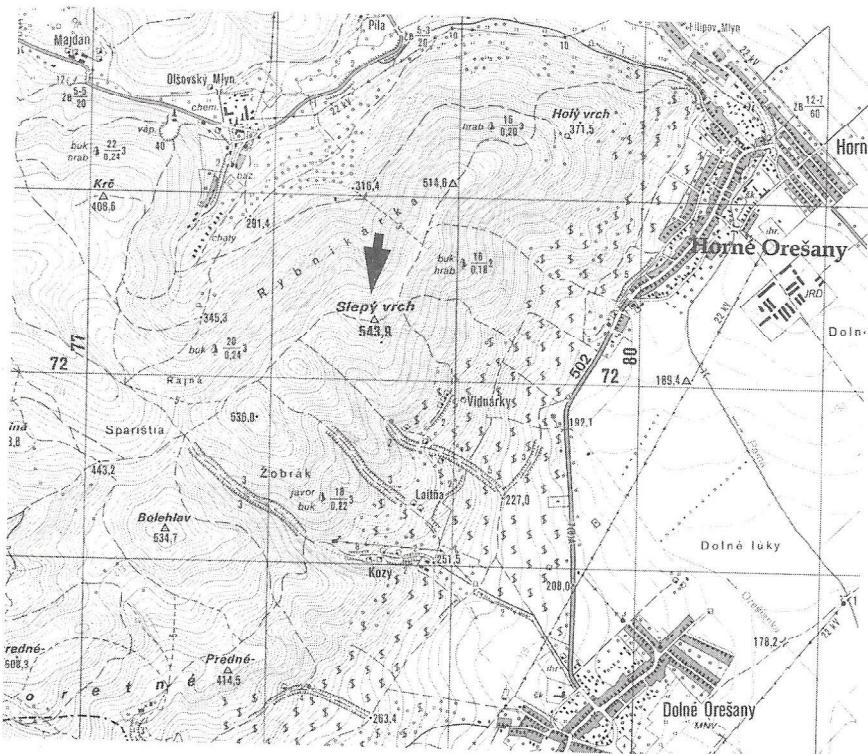

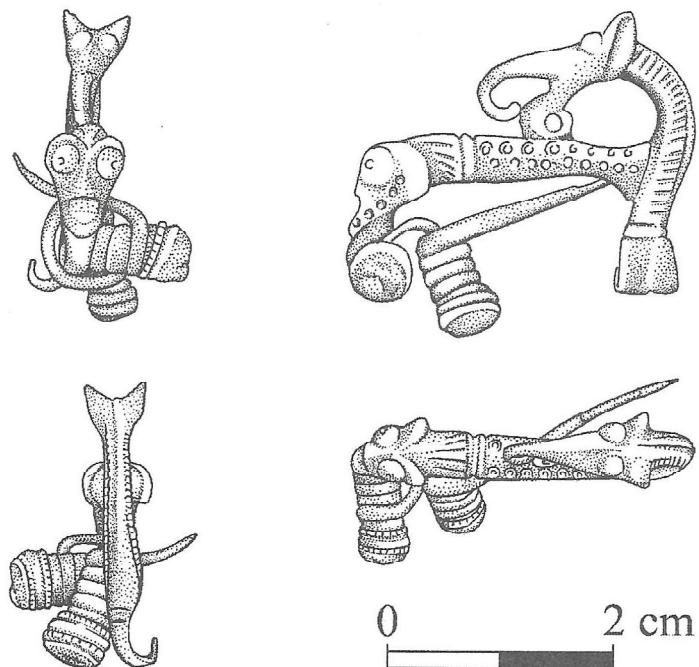
VČASNOLATÉNSKA ZOOMORFNÁ SPONA Z HORNÝCH OREŠIAN

IGOR BAZOVSKÝ

V roku 2005 sa do Slovenského národného múzea-Archeologického múzea v Bratislave dostala na zdokumentovanie včasnoslaténska zoomorfna spona, ktorá údajne pochádza z výšinnej opevnenej polohy Slepý vrch pri Horných Orešanoch, okr. Trnava. Slepý vrch leží na juhozápadnej strane Malých Karpát a je súčasťou úzkeho horského chrbta, ktorý vybieha z hlavného masívu severným smerom (obr. 1). Zo severnej strany ho obteká potok Parná. Doncdávna tu nebola evidovaná žiadna archeologická lokalita. Zoomorfna spona spolu s nedávno publikovanou miniatúrnou sfingou (Čambal 2005) a ďalšími nepublikovanými nálezmi svedčia o existencii významného včasnoslaténskeho mocenského centra v tejto lokalite.

Obr. 1 Horné Orešany, poloha Slepý vrch na mape M-33-131-D-b

Obr. 2 Horné Orešany, poloha Slepý vrch. Bronzová zoomorfná spona

Opis

Liata bronzová spona dvojdielnej konštrukcie (obr. 2,3). Špirálové asymetrické vinutie (4 + 3 závity) s vnútornou tetivou je deformované a s telom spony spojené železnou oskou. Konce osky sú upevnené ozdobnými, profilovanými krúžkami. Každý krúžok pozostáva z hladkých a presekávaných vývalkov. Rovný lúčik je kolienkovite prehnutý a ukončený prídržnou doštičkou s otvorom pre osku. Jeho predná časť nad vinutím, vytvarovaná do zvieracej hlavičky, je odčlenená dvomi priečnymi žliabkami. Na vypúlených očiach zvierala sú kruhovými puncmi naznačené zreničky. Menej výrazne sú znázornené: nos a ústa. Hlavička je po stranách zdobená kruhovými puncmi. Nad očami sú dva výrazné plastické oblúky (zahnuté rohy, žiabre?). Za oblúkmi je ryhami znázornená srsť (?). Na vnútornej strane hlavičky je výrazná prieħlbina. Zadná časť lúčika má kruhový prierez a je na bokoch zdobená štyrmi radmi kruhových puncov. Osem puncov na vonkajšej strane lúčika je zdvojených. Nôžku spony tvorí krk a hlavička bájneho zvierala (grif, drak?). Oblúkovito prehnutý dlhý krk je po stranach zdobený priečnymi ryhami. Na spodnom konci sa na krk napája úzky zachycovač zdobený žliabkom, na hornom konci na neho nadväzuje hlavička zvierala. Na hlavičke sú výrazne stvárené najmä dlhé špicaté uši. Oči sú znázorené v tvari pologuľovitých vypuklín. Z hornej čeluste vybieha sosákovito zahnutý nos spojený so spodnou čelustou. Spodná čelust je smerom nadol stočená do krúžku a spojená s lúčikom. Rozmery: dĺžka: 3 cm, výška: 2,6 cm.

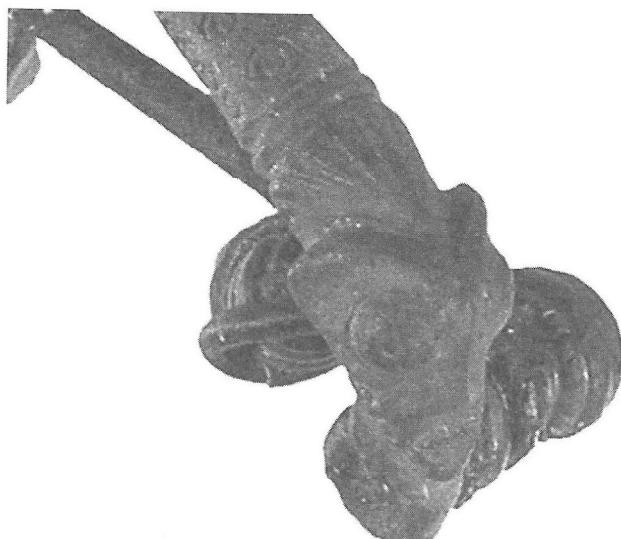
Včasnolaténska zoomorfná spona z Horných Orešian patrí popri zápone zo Stupavy (Zachar 1987, obr. 11), maskovitej spone zo Slovenského Pravna (Kolník – Šalkovský 1983; Zachar 1987, obr. 13–16) a nedávno publikovanej sfinge miniatúrnej sfinge z Horných Orešian (Čambal 2005) k najvýznamnejším dokladom včasnolaténskeho umenia z územia Slovenska.

Obr. 3 Horné Orešany, poloha Slepý vrch. Bronzová zoomorfna spona

Maskovitými a zoomorfnými sponami sa podrobne zaoberala U. Bindingová, ktorá ich rozdelila na tri skupiny (Binding 1993, 2). Do prvej skupiny zaradila spony s maskami (typ 1–8), do druhej spony v tvare ľudí, zvierat, alebo vecí (typ 9–13). Tretiu najpočetnejšiu skupinu (78 %) tvoria spony so zvieracími hlavičkami (typ 14–23). Sponu z Horných Orešan možno zaradiť k jej typu 15 – k sponám s dvomi zvieracími hlavičkami. Väčšina nálezov spôn tohto typu pochádza z Dürrnbergu pri Halleine (Binding 1993, 26, tab. 16: 3–12, 17: 1–9). Kým prvá hlavička je umiestnená na konci lúčika nad vinutím, druhá hlavička tvorí ozdobné ukončenie nôžky, ktoré je späť zahnuté a spojené s lúčikom. Spona z Horných Orešan má rovnako ako všetky spony tohto typu obe hlavičky orientované jedným smerom. Rôzne hlavičky zvierat na lúčiku a na konci nôžky sú tiež typické pre spony tohto typu. Výnimkou je spona z Wien – Leopoldau, na ktorej sú stvárnené dve takmer identické zvieracie hlavičky (Binding 1993, obr. 17: 9). Táto spona je súčasne zemepisne najbližšou analógiou k sponc z Horných Orešan.

Hlava zvieraťa na lúčiku (obr. 4) ponúka dve možnosti interpretácie. Ak by sme dva výrazné plastické oblúky nad očami považovali sa oblúkovite zahnuté rohy, patrí hlava baranovi. Motív baranej hlavy sa do keltského umenia dostal prostredníctvom napodobňovania gréckych a etruských predlôh. Svedčia o tom aj dve zlaté kovania picích rohov z vedľajšieho hrobu v Kleinaspergle (Jacobsthal 1944, 25, tab. 17). Baranie hlavy na koncoch týchto kovaní, majú blízke analógie na gréckych rytónoch, s akými sa stretávame v skýtskej a tráckej oblasti. Hlavy baranov sú znázornené aj po stranach masky na zlatom náramku z Rodenbachu (Duval 1978, obr. 25). Na bronzových kanviciach z Rheinheimu a Waldalgesheimu je motív baranej hlavy umiestnený na hornom konci držadla (Echt 1999, obr. 75, 76). V neskoršom období sa s motívom baranej hlavy

Obr. 4 Horné Orešany, poloha
Slepý vrch. Detail zvieracej
hlavičky na lúčiku spony

stretávame aj na hlinených nádobách a na drobnej plastike. Na včasnoslaténskych sponách sa baranie hlavy vyskytujú na sponách samostatne (Aignay le Duc), v kombinácii s ľudskými maskami (Berlin – Niederschönhausen, Dompierre-les-Tilleuls) alebo s inými, často bájnymi zvieratami (Hallein – Dürrnberg). Barania hlava je vyobrazená najčastejšie na pätku (Berlin – Niederschönhausen, Aignay-le-Duc, Oberwittighausen, Hallein – Dürrnberg), zriedkavejšie na lúčiku. Na lúčiku je hlavička zvyčajne obrátená smerom von (Hallein-Dürrnberg). Výnimkou je spona z Dompierre-les-Tilleuls, kde barania hlava tvorí takmer celý lúčik a je obrátená smerom k nôžke. Zvieracia hlava na lúčiku niekedy neumožňuje presnejšie zaradenie – napríklad hlavička na lúčiku spony z hrobu 37/2 z Dürrnbergu pri Halleine (obr. 6: 1) je v literatúre rôzne interpretovaná: buď ako ovca (Binding 1993, 95) alebo ako baran (Megaw 2002, 183, obr. 15b; Megaw – Megaw 2001, obr. 101). Plasticke oblúky na hlavičke zvierafa môžu znázorňovať aj žiabre – v tomto prípade by sme mohli uvažovať aj o rybe alebo o inom bájnom zvierati. Podobné plasticke oblúky okolo očí zvieracej hlavičky na lúčiku majú viaceré spony z pohrebiska Dürrnbergu pri Halleine (obr. 6: 2–4; Binding 1993, tab. 16: 6,8,11,12). Tieto sú interpretované ako hlavičky bájnych zvierat.

Ďalším výjavom na spone je **hlava bájneho zvierala so špicatými ušami a s roztvorenou papuľou** (obr. 5), ktorá spolu s dlhým, oblúkovito prehnutým krkom tvorí jej nôžku (drak/grif?). Nos zvierala je sosákovito smerom nadol zahnutý. Podobne je zahnutá aj dolná čeľusť, ktorej koniec je stočený do očka. Takto tvarovanú papuľu majú zvieracie hlavičky na maskovitých sponách so zoomorfou ozdobou nôžky (typ 5) z Oberwittighausenu a Ostheimu a väčšina zoomorfných spôn typu 22 (Binding 1993, tab. 5: 2,4; 38: 2,4–6). Zo spôn s dvomi zvieracimi hlavičkami sa s podobnc tvarovanou papuľou stretávame na spone z hrobu 118 z Dürrnbergu pri Halleine (obr. 6: 3). O. H. Frey po-važuje stočenie sánky za skýtsky, respektívne trácky vplyv (Frey 1980, 79). Východné no- mádske vplyvy sa do včasnoslaténskeho umenia dostávali prostredníctvom stredomorskej oblasti – obchodom s gréckymi kolóniami a najmä prostredníctvom etruských miest

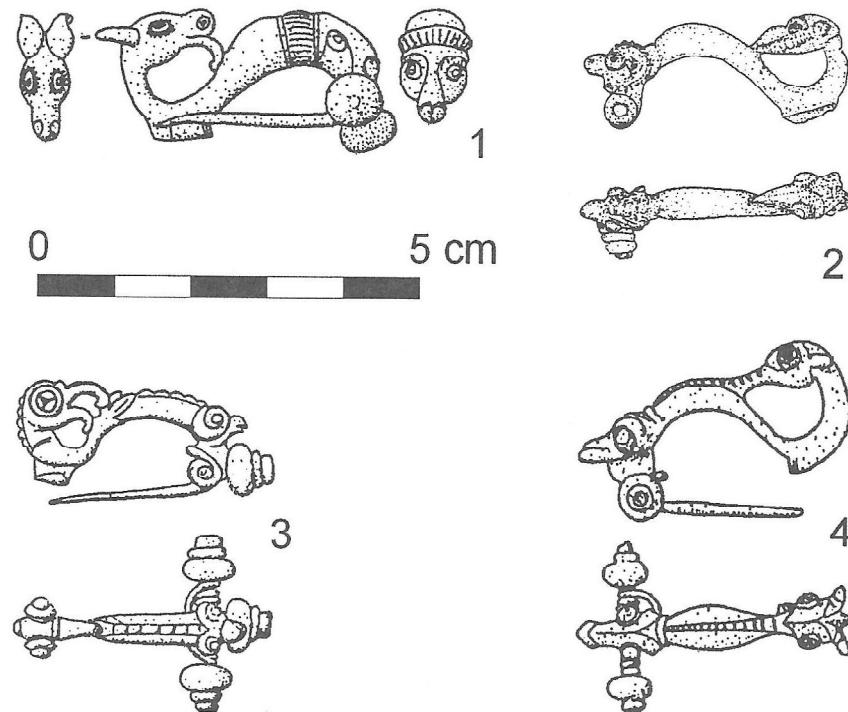

Obr. 5 Horné Orešany, poloha Slepý vrch. Detail zvieracej hlavičky na nôžke

v Popádí. Celkom vylúčiť však nemožno vylúčiť ani priame vplyvy cez oblasť Vekerzugskej kultúry v strednom Podunajskej. Spojenie konca nôžky s lúčikom prostredníctvom krúžku sa uplatňuje aj na maskovitej spone zo Slovenského Pravna (Zachar 1987, obr. 13).

Lúčik spony možno interpretovať ako chrabát bájneho zvieraťa s dozadu obrátenou hlavou. Súčasne však môže tvoriť telo zvieraťa, ktorého hlavička je znázornená na jeho konci. Lúčik je zdobený kruhovými puncmi. Usporiadane sú v jeho zadnej časti v štyroch radoch na bokoch. Osem puncov na vonkajšej strane lúčika (\varnothing 1,5 mm) je zdvojených, ostatné sú jednoduché (\varnothing 1 mm). Jednoduchými puncmi sú naznačené zreničky očí na zvieracej hlavičke na lúčiku a je nimi lemovaný aj jej okraj. Tento typ výzdoby sa na včasnoslaténskych sponách vyskytuje pomerne zriedkavo. Spona s dračou hlavou na konci nôžky z hrobu 131 z Arbedo-Castione vo Švajčiarsku má kruhovými puncmi zdobenú nôžku (Binding 1993, tab. 37: 5). S radmi kruhových puncov sa stretávame na telách zvierat na zobákovitej kanvici z hrobu 112 v Dürrnbergu pri Hallcinc (Megaw – Megaw 2001, obr. V, VI; Megaw – Megaw 2002, obr. 116). S podobnou kolkovanou výzdobou sa pomerne často stretávame na včasnoslaténskej keramike – najmä na miskách s býčími protónmi (Stupava, Bučany). Kolkované ornamenty sú typické najmä pre východnú oblasť rozšírenia včasnoslaténskeho štýlu, ktorý na rozdiel od západnejšej oblasti nevyužíva palmetové a rastlinné motívy (Zachar 1987, 15).

Hoci sú zvieracie motívy často preberané z gréckych a etruských predlôh, majú v keltskom prostredí nepochybne aj hlbší symbolický význam. Podľa J.-J. Hatta možno zobrazenie barana v keltskom umení považovať za atribút boha Teutata. Argumentom pre tento názor je časté zobrazovanie baranej hlavy, respektívne motívu baraních rohov v kombinácii s ľudskou maskou (Hatt 1980, 55–58). S baranom sú v literatúre spájané aj

Obr. 6 Analógie zoomorfických spôn z pohrebská Dürrenberg pri Halleine (podľa U. Bindigovej)

určité vlastnosti – napríklad sila a neústupnosť (Vlčková 2002, 38), na základe zachovaných prameňov to však dnes nie je možné jednoznačne doložiť. Časté zobrazovanie zvierat v keltskom umení nastrojuje otázku či predstavujú atribúty bohov v ľudskej podobe, alebo sú zobrazením v písomných prameňoch nespomínaných zvieracích božstiev (Binding 1993, 123).

Záver

Zoomorfná spona z Horných Orešian je ďalším svedectvom prenikania výrobkov včasnoslaténskeho štýlu na severozápadný okraj Karpatskej kotliny. Hoci má blízke analógie najmä na pohrebskú v Dürrenbergu pri Halleine, tvarom lúčika, pomerne vysokým za chycovačom i celkovým prevedením sa líši od dosiaľ známych nálezov spôn tohto typu. Preto je zatiaľ otvorená otázka, či ide o import z centrálnej oblasti včasnoslaténskeho štýlu alebo možno uvažovať o miestnej produkcii. Druhú možnosť podporuje už spomínaná nedávno publikovaná miniatúrna sfinga a ďalšie, dosiaľ nepublikované nálezy zoomorfických spôn z tejto lokality. K šíreniu včasnoslaténskeho štýlu prispievali vandrujúci remeselníci, ktorí vyrábali svoje výrobky priamo na objednávku domácich vládcov. Oba nálezy z Horných Orešian boli zrejme vlastníctvom predstaviteľov vedúcej zložky vtedajšej spoločnosti a naznačujú mimoriadny význam výšinnej polohy Slepý vrch. Pre jeho celkové zhodnotenie bude rozhodujúci rozsiahly súbor nálezov z tejto lokality, ktorý

v súčasnosti spracúva K. Pieta. Zoomorfnú sponu z Horných Orešian možno datovať podobne ako iné nálezy včasnotlatiskeho štýlu z územia Slovenska do stupňa LT A, najskôr do obdobia okolo roku 400 pred Kr.

LITERATÚRA

- BINDING, U. 1993: Studien zu den figürlichen Fibeln der Frühlatènezeit. Bonn.
- ČAMBAL, R. 2005: Včasnotlatiska sfinga z Horných Orešian. Zbor. SNM 96, Arch. 15, s. 37–46.
- DUVAL, P.-M. 1978: Die Kelten. München.
- ECHT, R. 1999: Das Füstinnengrab von Reinheim. Studien zur Kulturgeschichte der Früh-La-Tène-Zeit. Bonn 1999.
- FREY, O.-H. 1980: Die keltische Kunst. In: Die Kelten in Mitteleuropa. Kultur, Kunst, Wirtschaft. Salzburger Landesausstellung im Keltenmuseum Hallein. Salzburg, s. 76–92.
- KOLNÍK, T. – ŠALKOVSKÝ, P. 1983: Včasnotlatiska maskovitá spona zo Slovenského Pravna a jej prínos ku keltskej ikonografii. Štud. Zvesti AÚ SAV 20, s. 133–147.
- HATT, J.-J. 1980: Die keltische Götterwelt und ihre bildliche Darstellung in vorrömischer Zeit. In: Die Kelten in Mitteleuropa. Kultur, Kunst, Wirtschaft. Salzburg, s. 52–67.
- JACOBSTHAL, P. 1944: Early Celtic Art. Oxford (reprinted 1969).
- MEGAW, M. R. – MEGAW, J. V. S. 2001: Celtic Art. From its beginnings to the Book of Kells. Revised and expanded edition. London.
- MEGAW, J. V. S. – MEGAW M. R. 2002: The bronze mount from Droužkovice, nordwest Bohemia. Pam. Arch. 93, s. 173–193.
- VLČKOVÁ, J. 2002: Encyklopédie keltské mytolgie. Praha.
- ZACHAR, L. 1987: Keltské umenie na Slovensku. Bratislava.

EINE FRÜHLATENEZEITLICHE ZOOMORPHE FIBEL AUS HORNÉ OREŠANY

IGOR BAZOVSKÝ

Im Jahre 2005 gelangte ins Slowakische Nationalmuseum-Archäologische Museum in Bratislava zur Dokumentierung eine frühlatenezeitliche zoomorphe Fibel, die angeblich aus der befestigten Höhenlage Slepý vrch bei Horné Orešany (Bez. Trnava) stammt. Slepý vrch (*Blindhügel*) liegt auf der Südwestseite der Kleinkarpaten und er gehört zu einem schmalen Berggrücken, der aus dem Hauptmassiv in nördlicher Richtung ausläuft (Abb. 1). Die Bronzefibel von zweiteiliger Armbrustkonstruktion hat zwei Tierköpfe am Bügel und Fußende (Abb. 2, 3). Die deutlichen Bögen am Kopf des Tieres am Bügel (Abb. 4) kann man als Hörner (Widder), oder Kiemen (Fisch, oder ein anderes Fabeltier) interpretieren. Der zweite Kopf, der ein Fabeltier darstellt (Drache/Greif?) bildet ein dekoratives Fußende. Die Doppeltierkopffibeln hat U. Binding (1993, 26) als Typ 15 bezeichnet. Dieser Typ erscheint in größcrer Menge nur in Dürrnberg bei Hallein. Von ähnlichen Fibeln aus dieser Fundstelle (Abb. 5) unterscheidet sich die Fibel aus Horné Orešany durch die Bügelform, den relativ hohen Nadelhalter, die

Verzierung durch kreisförmige Punzen sowie durch die Gesamtauffassung. Deswegen besteht die Frage, ob es um einen Import aus zentralem Verbreitungsgebiet des Frühlatènestils geht, oder ob man von örtlicher Produktion nachdenken kann. Die letztere Möglichkeit wird durch die neulich publizierte Miniatursphinx (Čambal 2005) unterstützt, als auch durch weitere, bisher unpublizierte Funde aus diesem Ort. Die zoomorphe Fibel aus Horné Orešany kann man, ähnlich wie andere Funde des Frühlatènestils aus dem Gebiet der Slowakei, in die Stufe LT A datieren, frühestens in die Zeit um das Jahr 400 v. Chr.

*Mgr. Igor Bazovský, PhD., Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum, Žižkova ul. 12, 810 06 Bratislava, P.O. BOX 13
archeolog@snm.sk*